

99218
I 99218

ANOVICI-SVENSK
Y OF LONDON"; PROF.-CONF.
ACADEMIA COMERCIALĂ, CLUJ.

LIMBA ENGLEZĂ
IN
LUMINA LINGUISTICEI
MODERNE

„Când vorbea Englezu', nu pricepeam eu;
Când vorbeam eu, nu pricepea Englezu'".
(Un Român de spirit
în Londra).

CLUJ.
TIPOGRAFIA »EDITURA DE ZIARE« S. A.
1929.

LEI: 50.

D^R. I. OL. ȘTEFANOVICI=SVENSK

PH. D. DELA „UNIVERSITY OF LONDON“; PROF. CONF.
DE LIMBA ENGLEZĂ LA ACADEMIA COMERCIALĂ, CLUJ.

LIMBA ENGLEZĂ
IN
LUMINA LINGUISTICEI
MODERNE

„Când vorbea Englezu', nu pricepeam eu;
Când vorbeam eu, nu pricepea Englezu'“.
(Un Român de spirit
în Londra).

CLUJ,
TIPOGRAFIA »EDITURA DE ZIARE« S. A.
1929.

BIBLIOTECA CENTRALĂ

București

199 218

RE 77/11

B.C.U. Bucuresti

C274027

206684

99218
Dublelet

A
Teodoro González
García,

*catedrático en la Uni-
versidad de Murcia,
este pequeño libro de
su amigo, que tenía un
violín con un corazón
rumano; que lloraba
lejanas canciones car-
patinas por las tardes
brumosas de Londres.
Del ,nuestro' querido
Londres!*

274027

DE ACELAȘI:

1. COMPARATIVE PHONETICS OF ENGLISH AND RUMANIAN. Teză de doctorat la „UNIVERSITY OF LONDON“.
2. A RUMANIAN PHONETIC READER (în MS.)
3. CHIPURI și SUFLETE ENGLEZE, cu o prefață de Dl. Prof. N. Iorga (sub tipar).
4. LIMBAENGLEZĂ în LUMINA LINGUISTICEI MODERNE (cartea de față cu întregirile ei din „Rev. Gen. Inv.“ și „Soc. de Măine“).
5. POEMS by M. EMINESCU, trad. în engleză în colaborare cu Miss Sylvia Pankhurst, în curs de apariție la Londra. Cu o prefață de Dl. Prof. N. Iorga.
6. M. EMINESCU: POOR DIONIS, trad. în engleză în colaborare cu Miss S. Pankhurst. (MS).

7. H. G. WELLS: PRIMII OAMENI IN LUNĂ. Trad. din engleză, apărută „Bibl. Flacăra“, 1913.
8. H. SPENCER: INDIVIDUL IMPOTRIVA STATULUI. Trad. din engleză apărută în ed. „Cultura Națională“, 1925.
9. O. WILDE: PRIETENUL DEVOTAT. Trad. din engleză, apărută în „Bibl. pentru Toți“ 1929.
10. ESSAYURI ALESE din W. R. EMERSON (MS. cu o introducere, apărută în rev. „Scrisul Românesc“ No. 4, 1928).
11. E. T. A. HOFFMANN: POVESTIRI MUZICALE (Tr. în MS.)
12. „MUSICALIA“, articole, traduceri, cronică muzicală etc. apărute mai ales în rev. „Musica“.
13. Articole, și traduceri pedagogice mai ales din suedeză (Ellen Key) în „EDUCAȚIA“ etc.
14. Articole, și traduceri din engleză, suedeză, rusă; spaniolă (în rev. „VIAȚA NOUĂ“).

Cuvânt înainte

Această carte putea tot așa de bine să se cheme „Inlăturarea unei iluzii lingvistice“, sau prin „ironie“ „Este Engleza o limbă moartă?“ sau „Un dram de bun simț lingvistic“; sau „Impotriva uneia din multele ameteți ale culturii generale“, cum s'ar exprima foarte potrivit Dl. S. Mehedinti.

Oricum ar fi ea cuprinde atitudinea sinceră a unui specialist în fața unei ineficiente gospodării culturale.

Greutățile de tipar mă împiedică să scot într'un volum tot ce am scris în legătură cu subiectul. Celor pe cari îi interesează problema modernizării învățământului limbei engleze și transformării lui din iluzoriu, cum este în mare parte, într'unul efectiv, așa cum el fîințează mai ales în țările scandinave, — și în această privință înaintașe! — le recomand citirea lucrurilor publicate de mine în Revista Generală a Invățământului

(dela 1925—29), precum și studiul meu „Noi și Fonii Englezi“, — rezumat al unei serii de conferințe ținute la „Universitatea de Vară“ din Vălenii de Munte, — apărut la 1 Sept. 1929 în „Societatea de Măine“; unde în numerele următoare au eșit pe rând și cele trei studii de față, cari deasemenea se străduiesc să îmbrățișeze într'o lumină, și modernă și clară, o chestie de înaltă și foarte utilă actualitate.

Cred deasemenea că problema, așa cum am expus-o inversată în Țara Bârsei, Noembrie 1929 în spiritul aceleiași școli lingvistice engleze al cărei elev și aderent sunt, nu poate decât să lămurească și mai limpede înțelegerea lucrurilor. De aceea îi citez titlul aici: Streinii și Sunetele Limbei Noastre. Acolo am depus rezultatul unor interesante experiențe, făcute cu auditorii minoritari dela Vălenii de Munte, cu interpretarea necesară.

Cum din pricina unei organizații învechite, — de care nime nu-i vinovat decât doar spiritul timpului ce-a iscat-o — învățământul limbei engleze e de fapt în mare parte un învățământ de „gibberish“, am crezut că cei trei ani de doctorat petrecuți între zidurile înegrite ale

lui „University College“, ca student al Prof. D. Jones, — cea mai de seamă autoritate în materie —, îmi dau nu numai dreptul ci și datoria să spun cele de față în largă sinceritate deplină. Voi fi deci „cruel only to be kind“.

Și aceasta numai dintr'o caldă dorință de a face bine, ferind pe alții mai tineri de rătăcirile răpitoare de mult timp și energie; prin cari însumi am trecut din lipsă de temeinică îndrumare, competentă și binevoitoare.

În schimb am o singură rugămintă: ca oricine poate și prețuește munca mea de o viață în câmpul specialității mele să-mi dea tot sprijinul să fiu cât mai folositor!

12 Sept. 1929.

Dr. I. OL. ȘTEFĂNOVICI—
SVENSK

Ph.D. dela „University of London“.

Ineficiența învățământului limbei engleze.

O cerință foarte modernă: eficiența. — Inlăturarea fără milă a diletantismului în muzică, stenografie, cunoștința de limbă străine. — Molière față de incompetență. — Adulții nu pot învăța ca pruncii! — Riscurile învățământului privat. Lupta cu mijloace insuficiente în sânul învățământului oficial. — Spre ținte noi cu mijloace nouă!

Timpuri noi — rosturi nouă pretutindenea.

Progresul în toate domeniile a adus cu sine și ridicarea standard-ului în toate câmpurile de activitate umană: un stenograf care nu scrie peste 130 de cuvinte pe minut nu mai este un

stenograf; ne uităm cu bănuială amestecată cu reproș la dactilografa care necunoscând „Touch-system“=ul scrie numai cu două degete, nu mai este în ochii noștri pianist sau violonist cel ce nu descifrează lucruri destul de grele a *prima vista*. Infrigurata societate grăbită a zilei de azi lipește repede pe fruntea acestora eticheta cu „DILETANȚI“, îi aruncă ca pe niște nevolnici în șanțul de mizerie al proletariatului intelectual și apoi pășește înainte pe drumul larg, lung și anevoios ce duce spre ȘI MAI SUS.

Este deci firesc că în această epocă dominată de necruțătorul *Time is money* noi asistăm la căderea în disgrație a stenografiei „pentru toată lumea“, și la selecționarea prin „teste“ grele a stenografilor înnăscuți. Căci adevărul e că numai 5% dintre noi putem deveni stenografi eficienți. Restul pot spune ca stenodactilografa care întrebată de ce scrie în felul obișnuit a răspuns: „merge mai repede așa!“ În treacăt spus, a sili, militărește, clase întregi de

elevi să învețe cu toptanul stenografică, — eu am auzit de directorul unui liceu care da note rele la chimie elevilor ce nu urmau cursurile „facultative” de stenografie! — o astfel de universală îndopare cu o dexteritate, în care numai 2 la mie pot să se ridice la măestria unui H. Stahl sau Anton Zotu, e pur și simplu timp prețios aruncat pe fereastră. Lucru pe care și mondialul scriitor H. G. Wells îl constată cu sinceritatea „cruel to be kind” ce-l caracterizează: „În genere cred că ceea ce s’ar putea numi ocupații folositoare sau aducătoare de gologani, — lecții de stenografie, de contabilitate și astfel de înșelări ale credulității părințești sunt pe cale să treacă de zenitul lor înspre declin”. (*Man-kind in the making*. Vol. 2.) De ce? Fiindcă eficiența stenografică ca oricare alta e foarte greu de dobândit.

La limbi streine timpurile noastre cer deasemenea *eficiență*, — e un cuvânt modern desemnând o cerință specific modernă. În acest sens se implică neapărat înțelege-

rea graiului englez contemporan și destulă abilitate de a vorbi limba atât încât să poți fi priceput fără greutate de un englez. Cunoștința limbei numai în vederea lecturii, „a reading knowledge“, oricât de folositoare adeseori, nu ne satisface din punctul de vedere al *standard*-ului nostru. Mai mult de cât atât: noi o socotim deadreptul primejdioasă din punctul de vedere al limbei vii *care nu-i făcută din litere ci din sunete, ce trebăsc auzite și reproduse corect*. Pe de altă parte a „speaking knowledge“ e cerută mai mult de cât oricând din pricina intercomunicației prin grai viu, așa de extraordinar intensificată de trenurile repezi, de aeroplanelle ce aduc și duc streini din toate colțurile globului, de minunea „radio“-ului ceți aduce *limba* în casă într'o clipă dela Berlin, Paris sau Londra. Iar relațiuni personale fie ele comerciale, științifice sau artistice nu putem avea prin neprac-ticul mijloc al scrisului, așa cum făcea Beethoven prin ale lui „Konversationshefte“. Dar bietul Beethoven era surd peatunci. Ci

noi avem două urechi bune de care suntem datori, ba chiar siliți, să facem cea mai bună întrebuințare, în aceste zile când omul se întâlnește cu mult mai des cu omul strein. Și nu-i oare comunicația prin viu grai inteligibil singura comunicație adevărată, singura care face sufletele să se atingă întreolaltă?!

Cred că am dovedit cu prisosință în ale mele „*Ortografii*” că cu cât cineva posedă mai bine prin simpla lectură o limbă cu accentul dificil *cu atât e mai departe* de limba vorbită, căci cu atât mai mult el și-a însușit și fabricat altă limbă decât cea adevărată; și care-i așa de fixată în memorie încât îngreunează formidabil învățarea graiului viu. E ca și când ți-ai fi asimilat bine o biblie apocrifă care ți-ar întuneca poate pentru totdeauna priceperea adevăratului rost al Scripturilor.

*

Experiența mea de fost locuitor în Nordul Europei (2 ani în Suedia) și de călător prin Rusia, Germania și Franța m'a convins că în condiții identice lucrurile

stau cam asemănător de rău și aiurea, cât privește rezultatul învățământului limbei engleze mai ales. Vorbesc firește de învățământul în clase numeroase cu „ore” zgârcit de puține; chiar când — ceea ce nu-i deloc ușor — profesorii sunt în curent cu „ultimul cuvânt” al meseriei lor.

*

Merită să atingem aici și învățarea individuală. Putem spune că foarte adesea ea e condusă de persoane cu totul incompetente. Printre cari din nenorocire se pot întâlni multe persoane cari își predau limba lor maternă: cunoștința limbei nu implică și stăpânirea meșteșugului — amestec de știință și artă — de a comunica și altora ceea ce știi. Căci există — conștient uneori dar foarte adesea neintenționat — un șarlatanism linguitic. Când el este intenționat el e întrecut doar de șarlatanismul pseudo-doctoricesc. *Molière* a intuit genial ambele categorii în *Médecin malgré lui*. Și anume în răspunsul pe care Sganarelle, falsul doctor îl dă lui Gêronte: „plămânul pe

care-l numim pe latinește *armyan*, având legătură cu creerul pe care-l numim pe grecește *nasmus*, prin mijlocirea venei cave, pe care noi o chemăm pe ebraică *cabile*, în-tâlnește în drumul lui numiții aburi cari umplu ventriculele omo-platului... *Ossabundus, nequeis, potarinum, quipsa, milus*... iată precis pentruce fica dumnitale-i mută!“

*

In Petrogradul anului 1917 mi s'a povestit cazul unui Lituan, care neavând alt mijloc de trai, s'a oferit (răspunzând „micei publicități“) să-i învețe pe niște copii din Turchestan limba sa maternă, pe care — folosindu-se de ignoranța localnicilor — el o dădu drept franceză. Înșelăciunea s'a dat pe față abiă în timpul războiului când părinții mândrii de franceza odraslelor lor, au spus prin semne ofițerului francez ce se abătuse pe acolo, că se poate înțelege pe franțuzește cu copiii lor. Vă puteți închipui tabloul: părinții, copiii grăind fluent în lituană, ofițerul, francez și preceptorul lor de „franțuzește“!

274024

Cităm cazul ca foarte tipic pentru ușurința cu care oamenii pot fi mistificați în materie de limbi streine.

*

Cazul la aparență absurd al celui care a învățat englezește cu un băștinaș și totuși nu pricepe pe un Englez nu e rar. El se explică astfel: puțini englezi cunosc științific structura fonetică și gramaticală a limbei lor. Metoda „zi după mine“ dă rezultate numai într'un timp îndelungat, jertfit aproape exclusiv limbei engleze; și numai cu copii mărunți. Căci numai o ureche de prunc poate prinde direct graiul, deci fără nici o lămurire teoretică. Dar cazul copiilor și al „nurse“-lor nu ne interesează aici! În cazul studentului adult, ceea ce e mai grav e că profesorul lui strein, — dacă n'are pregătirea necesară ce-l face firește să aibă constant o atitudine critică, se obișnuiește așa de lesne să priceapă pasăreasca elevului său încât, și fiind că-i mai comod așa! — pierde deprinderea de a mai corecta greșelile, mai ales pe cele

de pronunție. La Stockholm am auzit de interesantul caz contrar al unei familii franceze din Cristiania, care luase ca profesoară de franceză pentru copiii lor pe o româncă, de a cărei pricepere și teoretică a limbei franceze ei se incredințaseră! De asemenea cazul unei doamne engleze, care dându-și seamă de mecanismul lucrurilor mi-a scris cerându-mi lecții de fonetica, gramatica precum și de metodologia limbii sale, — socotind că are ce învăța dela un specialist, — veți recunoaște, este un caz extrem de rar. Dar el este în același timp extrem de eloquent!

Îngăduiți-mi o comparație din fiziologia umană. Faptul că cineva are o digestie solidă, ca a struțului bunăoară, nu implică câtuși de puțin că el e specialist în funcționarea și patologia aparatului de nutriție. În schimb specialistul poate suferi de o colită cronică! Ceeace, deși pare paradoxal, îl ajută cu atât mai mult să priceapă și să vindece suferințele altora! A refuza să înveți dela specialistul nebăști-

naș e ca și când ți-ai alege medicul curant nu după competența lui ci după greutatea lui în chilogramme!

Pe de altă parte e foarte adevărat că și specialistul băștinaș ce-și predă limba maternă se ciocnește de profesorii improvizați dintre compatrioții lui: așa de puțin discernământ are societatea pentru *calitate*!¹

Un coleg francez, doctor în meseria lui de profesor de franceză îmi spunea odată cu ce greutate financiară a avut de luptat în Praga și Göteborg din pricina concurenței pe cari i-o făceau tot felul de aventurieri, bucătărese — și chiar femei de moravuri dubioase dar de extracție franceză, — cari se pomeniseră nici ele nu știau cum „profesoare“ prin acele meleaguri.

*

Acum e vădit că orice om, în chip inteligent practic, preferă completa neștiință a unei limbi

¹ Nu degeaba spunea Goethe că lucrurile și oamenii de elită nu pot fi populari. De aici și vorba cunoscută a lui Oscar Wilde: „clasicii sunt autori despre cari vorbește toată lumea, dar pe cari nimeni nu-i citește!“

unui surogat al ei. Căci a=și corecta o „păsărească“ bine înțepentă în cap și a o preface astfel în grai inteligibil pentru băștinaș e lucrul cel mai greu din lume!

Cineva bunăoară care nu știe de loc englezește va putea învăța limba cum trebuie, dacă va avea cumințenia să=și aleagă un specialist în această limbă, ceea ce — repet, pentru a spulbera o superstiție foarte populară! — nu însemnează numai decât un (sau o) Englez(oaică). Aduug că e preferabil băștinașul specializat care știe destul de bine și limba elevului; căci încă odată: nime nu mai ia azi în serios metoda imitației, metoda „ia=te după mine“, când e vorba de adulți (vezi și verdictul celei mai de seamă autorități în materie; *H. Palmer în Teaching of Modern Languages*). În lipsa aceluia extrem de rar exemplar, *pedagogul nebăștinaș, cu adevărată pregătire profesională, poate face adevărate minuni.*

*

Nu se poate stărui îndeajuns asupra faptului că cel ce și=a în=șușit, de obicei cu enormă chel=

tuială de trudă, bani și timp, o speță de engleză „pășărească”, e un caz în adevăr desperat. Și experiența mea de aproape 20 de ani e, că 90% dintre cei ce-au „învățat” englezește, își însușesc un astfel de „gibberish” de neînțeles pentru Englezi. Și care lucru — foarte normal psihologiceste — pe de altă parte îi împiedică să priceapă pe Englezii cu care se întâlnesc. Căci e firesc că cel ce vorbește o astfel de engleză „personală”, să se aștepte ca și Englezul să-i vorbească în engleza pe care numai el, vorbitorul o știe și pricepe. E firesc de pildă că cel ce rostește cuvintele engleze *note, cat, Sir, car* ca (în românește!) *not, chiăt, sâr, car* să nu le poată recunoaște când îi apar în adevărata lor haină de sunete engleze². De aici situațiile *comice* în care se poate găsi un astfel de cunoscător de astfel de engleză când pică, să zicem, în marele furnicar

² Cum se pronunță aveau aceste cuvinte nu se poate arăta fără ajutorul unui alfabet fonetic, a cărui fălmăcire în vii sunete engleze presupune o solidă inițiere. Așa fiind vă puteți închipui ce valoare au acele dicționare cari se încumetă să zică că au 21 de fonii vocalici englezi cu *a, e, i, o, u* și *ă* dia alfabetul românesc!

febril al lui *Victoria Station* (Londra), sau *tragice* când, mulțumită turcescului nostru hatâr, dublat de mișcătorul nostru cult al incompetențelor naționale, e trimis să reprezinte România la congrese etc., în America sau marea Britanie.

*

Și acum să revenim la învățământul oficial.

E o plângere generală că absolvenții noștri de toate gradele nu știu englezește *eficient*: adică cel puțin atâta cât e nevoie ca ei să corespundă și să vorbească inteligibil cu un Englez în carne și oase. Și nici nu poate fi altfel:

Căci John Bull și Miss English sunt persoane cu al căror grai nu te poți familiariza într'un an-doi. Înainte de toate Miss English are straniul obicei că pune o prăpastie între ceea ce scrie și ceea ce rostește. Obiceiurile ei ortografice și fonetice sunt bizare până la chinezism.

Dacă mai poți pricepe ceva din scrisul mânei ei, în schimb ca să-i poți deprinde limba cum trebuie e nevoie de ani de trudă

și răbdare. Fiindcă graiul ei cețos și vag ca și atmosfera îneguratei sale patrii insulare, — plin de tipicul *th* (al cărui sunet, ușor de articulat, e totuși așa de anevoios de deosebit pe de o parte de *s* și *f*, pe de alta de *z* și *v*), împănăat cu vocale și diftongi ciudați auzului nostru, saturat de explosive voalate prin „aspirație“, — e cu toate aparențele contrare, datorite limbei scrise (— depărtată ca dela cer la pământ de cea vorbită —) de o greutate nebănuită.

Eu am făcut în vara anului 1925 o foarte interesantă experiență cu un spaniol — azi bun prieten al meu și al țării noastre, pe care-l întâlnisem la Londra. Era primul spaniol veritabil ce cunoșteam. Li studiasem limba cu ani înainte și chiar tradusesem (la îndemnul d-lui Prof. O. Densusșeanu) o seamă de lucruri în *Viața Nouă* prin 1915—16. Dar limba spaniolă nu o auzisem nici odată. Ei bine, mi-a fost destul un ceas petrecut împreună cu Senor T. González, azi profesor la Universitatea din Murcia, ca să-l pot pricepe cu ușurință. În

schimb mi-au trebuit *ani de zile* ca să descifrez graiul englez așa de abundent în surprize, în „cimilituri” lingvistice la fiecare pas. Și astfel se poate demonstra empiric cât de grea e de fapt această limbă pe care atâția o socotesc ușoară, datorită unei „iluzii optice”. Căci pentru cei mai mulți engleza e încă o limbă pentru văz și nu pentru auz.

În ciuda răspânditei părere ieftine a celor ce nu o cunosc sau o știu cum nu trebuie, *limba engleză este foarte grea. Pornind de la această realitate — care și ea preface în cenușe o legendă populară! — urmează că atât metodele cât și programele de până acum trebuiesc complet răsturnate: chiar cel mai bun profesor nu poate face decât posibilul în împrejurările de astăzi, imposibile: el nu e un scamator!*

Poți să dobori un castel de cărți de joc cu pușcoacele de sociale copiilor. Impotriva cetăților caldeene se putea lupta cu „berbeci”, săgeți și stupi de albine.

Dar a încerca să cucerești *Verdun*-ul cu arcuri, albine sau pușcoace e tot ce poate fi mai za-

darnic și mai copilăresc!

Să privim deci greutățile problemei drept în față, să le studiem cu luminile lingvistice moderne cât se poate de realist; și apoi gospodărește, să le întâmpinăm adecuat așa ca să nu irosim dea surda nici anii de argint ai tinereții și nici banii de aur ai națiunei.³

*

În prilejuri viitoare voi căuta să desenez în linii mari o altă strategie, o altă politică lingvistică.

Ducând spre *standard*-ul potrivit timpurilor noastre.

Al căror unic criteriu este EFFICIENCY.

³ A se vedea și studiile mele *Fonii Englezi și Ortografii istorice, pseudo- și quasi-fonetice* din „Societatea de Măine”, 1 și 15 Septembrie, unde m'am străduit să luminez aspectul îndoit, fonno-ortografic, al problemei. În aceeași ordine de lucruri să se citească și articolul meu *Străinii și Sunetele limbii noastre*, din „Țara Bârsei”, Noembrie 1929.

Ortografii istorice, pseudo- și quasi- fonetice.

Intre scrisul chinezesc și transcrierea fonetică. — Fosilele ortografice și organele rudimentare ale lui Ch. Darwin. — Scara de fonicitate. — Indrumări pentru cei ce năzuiesc prin jungle streine. — Spre miezul lucrurilor !

Dlui Prof. Otto Jespersen, autorul lui „Language” și „Philosophy of Grammar”, aceste pagini lingvistice ale unui fervent prieten al Țărilor Nordului, clar-gânditoare.

Intr'una din ședințele convocate anul trecut de Ministerul Instrucției la Ateneul Român, Dl. Prof. Mihail Dragomirescu și-a exprimat părerea că toate limbile străine trebuie să se învețe dela început numai prin lectură. Experiența mea îmi spunea că

lucrul e numai în parte adevărat și numai pentru unele din limbile streine, și anume pentru acelea a căror ortografie e *quasi-fonetice*.

Am căutat atunci să arunc lumina care trebuia spre a pune lucrurile la punct și, judecând după aprobarea sălii, cred că am reușit.

Ci cum de limpezirea datelor acestei interesante probleme depinde soluționarea ei, țin s'o înfățișez mai pe larg aici.

*

Strict vorbind nu există ortografii fonetice; cum nu există nici ortografii cu totul istorice, afară numai dacă socotim între ortografii și scrisul chinezesc bunăoară, alcătuit din semne la origine simbolice și imitative, cari se rostesc felurit după dialecte⁴.

⁴ Scrisul chinez ar fi atunci cea mai istorică dintre ortografii. Un patrat care înseamnă soare, un dreptunghi înseamnă câmpul, se rostesc de ex. într'un fel în Peking și cu totul altfel în Tibet să zicem. Cu alte cuvinte: ceea ce leagă pe Chinezi lingvistic înreolaltă nu e atât limba lor vorbită cât mai ales cea scrisă, cu semnele bizare ce uimesc pe Europeni. De aici greutatea de a transcrie limba cu alfabetul latin. O atare „latinizare“ a scrisului chinez ar transcrie cel mult dialectul literar, care e mai mult sau mai puțin o limbă streină pentru restul Chinei.

Chiar și transcrierea fonetică nu-i absolut fonetică, căci dacă ea ne redă sunetele (fonii) și accentul tonic, ea nu arată — decât doar pentru scopuri științifice și pedagogice — și elementul muzical al limbajului, adică „tonul”, intonația⁵.

Când se indică toate aceste trei elemente, cum fac de pildă Miss Ward și Lilius Armstrong în admirabilul lor *Handbook of English Intonation*, numai atunci se poate vorbi de un scris curat fonetic.

*

Ca să dau un exemplu ce ne e foarte aproape: ortografia română privită îndeobște ca fonetică e departe de a reda cu totul credincios ceea ce noi rostim în realitate. Când noi scriem pe acel *l* final, pe care eu sunt înclinat să-l numesc „articol ortografic”, în cuvinte ca *omul*, *calul etc.*, cu-

⁵ Pentru limbi ca Suedeza și Norvega cari — oareșicum, și cantitativ foarte redus asemănător limbei chineze — au o seamă de perechi de cuvinte identice foneticește dar deosebite ca înțeles după intonație, orice transcriere cât de cât conștiințioasă ar trebui să indice neapărat și intonația pentru cuvinte ca Suedezul *Eder*, *Buren*, fiecare având, după „ton”, două înțelesuri deosebite.

vinte pe cari în limba de toate zilele le rostim *omu, calu* (omul, calul, se aud numai în rostirea minoritarilor și a... pedanților); când scriem *sunt ei, e(ste), epure, examen, a fost bun, sunt mulți, era cald și frumos, un băiat într'un pom, bani mulți* pe cari de obicei le rostim *sân(t), iei, ie(ste), iepure, egzamen, a foz bun, sâm mulți, iera cal(!) și frumos, um băiat într'un pom, ba(m) mulți, îm pădure* etc.; când scriem în casă *era un câine, bani gata* cari de fapt sună *ng** cas iera *ung** câine, *bang** gata; la fel când ortografiem *nod, bag, fag* ceeace îndeobște se aude *not, bac, fac* — căci, oricât de curios ne-ar părea, între cuvintele *drag(i)* și *drac(i)* în genere nu se face

* În lipsa unui alfabet fonetic de felul aceluia al lui *Association Phonétique Internationale* sunt nevoit să „transcriu” aici ca și mai la vale cu ajutorul literelor obișnuite, lucru pe cât de regretabil pe atât de inevitabil. *ng* e pentru „nazala velară” scrisă cu *n*. în cuvinte ca *lung, încă* etc., care se aude și în toate cuvintele germane, suedeze și engleze ce sfârșesc în *ng* (*Übung, er ging; Suedez Konung, Viking*). Pentru engleză compară mai ales bogata categorie a „*ing*”-urilor: *stating, going, meeting, etc.*, unde să se noteze bine nu se aude nici un *g*, care se aude (greșit!) numai din gura celor ce-au învățat limbile respective prin ceeace așa numi „metode buchilor sau a cărții”. Ea explică pronunțări cu *g* în *Übung en), länger*, așa de neplăcute unei urechi germane.

nici-o deosebire de rostire⁶; se vede limpede ca ziua că în toate aceste cazuri ortografia noastră e departe de a fi fonetică.

Nu-i fonetică și pentru că alfabetul latin — care n'a fost înjghebat de foneticieni — nu are semne speciale pentru distincții mai fine, cum e între altele *ng* «nazala velară» de mai sus. În deosebire de portugeză de pildă, ortografia noastră n'are »diacriticul«, (ce arată acolo vocalele nazalizate), în cuvinte ca *cinci*, *dânsa*, *confuzie*, *înrrâurire* unde puțini Români articulează un *n* deși foarte puțini își dau seamă de ce le „iese din gură“⁷ de fapt.

Nu-i locul să arătăm aici în câte privințe sunt nefonetice și alte ortografii reputate ca „fonetice“ — bunăoară scrisul italian

⁶ Chiar acum din grădina vecină aud glasul unui băiețuș care cântă:

„Fetișoară vrei să joci?

Îți dau mâna mea cu drac!“

Să nu se creadă că aici e vorba de limbajul cîrpit al copilăriei: fetele în plină vîrstă zic că băieții li sînt dragi (rostește „draci!“).

⁷ . . . căci vorba lui J. J. Rousseau — citat cu tălc de danezul Otto Jespersen, cel mai de seamă lingvist al timpurilor noastre—: „*Il faut beaucoup de philosophie pour observer une fois ce qu'on fait tous les jours*“ (Trebuie multă filozofie ca să observi odată ceiace faci zilnic).

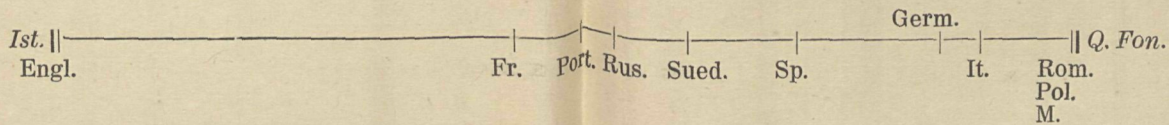
și cel spaniol⁸. Și iarăși nu-i locul să arătăm din câte pricini o ortografie quasi-fonetice poate fi nefonetice, chiar unde nu-i vorba de elemente istorice petrificate, fosilizate întrânsa.

*

Deși nu există deci ortografii strict fonetice sau istorice putem totuși de dragul simplificării să vorbim de ortografii fonetice și istorice.

Pentru scopuri practice putem apoi zice: cu cât o ortografie se depărtează mai mult de „polul” fonetic cu atât ea e mai istorică, mai aproape de polul opus. Cea-ce însemnează că undeva la mijloc între cele două extreme se găsesc limbi a căror ortografie e așa zicând pe jumătate istorică și pe jumătate fonetică. Aceste ortografii mijlocii, sunt prin ceea ce s'ar putea chema echivocitatea sau duplicitatea lor — ca și oamenii cari pe subț ascuns fac parte din două partide — foarte înșelătoare.

⁸ Cp. de ex. *ung cane, um principe* (ortografiat un c., un p.) în italienește; sau în spaniolă *Usted, avogado, bello* (în ortografie), sunând *usté, avogao, ve(l)io* etc.

LINIA DE FONICITATE.

De aceia ași propune pentru ele,
— considerându-le „caracterul” —
numirea de „pseudo-fonetice.”

*

În mineralogie există o „scară
a durtății.”

După analogia ei voi căută —
cred pentru prima oară — să fixez
pe o scară a (ne)fonicității cele mai
de seamă limbi europene ce-au
întrat până acum în cercul expe-
rienții mele lingvistice.

Și anume o voi vizualiza cu aju-
torul unei linii care ar avea un
capăt (*Q. Fon.*), quasi-pozitiv fone-
ticește, și altul quasi-negativ fone-
ticește: *Ist(oric)*. Dacă punem limba
Engleză la capătul „istoric” al liniei
de (ne)fonicitate iar la capătul ei
„fonetic” limbile Rom(ână), Pol(o-
nă), M(aghiaară) — și întrebui-
țăm pe rând pentru celelalte gra-
iuri inițialele *It(alian)*, *Germ(an)*,
Sp(aniol), *Sued(ez)*, *Rus*, *Port-*
(ugez), *Fr(ancez)* — așezându-le în
diferite puncte aflătoare între cele
două capete *Ist.* — *Q. Fon.* ale
liniei de (ne)fonicitate, putem în-
fățișa cu destulă limpezime și
precizie gradul de fonicitate al

ortografiei limbilor de mai sus.⁹

Iată cum s'ar înfățișa lucrurile pe linia mea de fonicitate. (Vezi linia).

Analog spectrului solar cu razele lui invizibile pentru profan dar foarte limpezi pentru ochiul specialist al opticianului, — care „vede” și razele calorice („infra-roșii”) precum și pe cele chimice („ultra-violete”) de o parte și alta a curcubeului, — printr'un efort de imaginație ne putem ușor închipui ca puncte ideale: la dreapta curcubeului nostru ortografic, pe cel mai fonetic dintre scrisuri *transcrierea fonetică*, iar la stânga lui pe cea mai istorică dintre „ortografii”, *scrisul chinezesc* de pildă.

Un corolar practic ce decurge din tot ce s'a spus până acum e: cu cât ortografia unei limbi se află mai aproape de capătul *Q. Fon.*

⁹ Firește, eu exemplific numai cu limbile pe care socotesc că le cunosc suficient sub dublul lor aspect fonortografic. Limbi pe cari le știu aproape numai „prin ochi”, cum e Norvega și Daneza, nu le-am pus pe linia *Ist.* — *Q. Fon.* Probabil că savanți de universalitate a unui Jespersen sau a răposatului Henry Sweet, ambii cu o experiență lingvistică amestecată de vastă, ar face „linia” cu mult mai bogată și mai cripeasă.

al liniei noastre cu atât mai mult se poate spune că cineva își poate asimila *limba* prin simpla lectură, presupunând firește că-i bine familiarizat cu fonii graiului respectiv. Și întors: cu cât o limbă are o ortografie mai istorică, deci mai „chinezească”, cu atât mai mare e nevoia de ajutorul transcrierii fonetice, pentru a ne-o însuși cât mai aproape de ființa ei adevă. Am spus *cât mai aproape!*

*

E la mintea omului că, neexistând ortografii pur fonetice, transcrierea e indispensabilă și pentru limbi dela capătul *Q*. *Fon.* al liniei noastre - pentru scopuri didactice¹⁰ ocazional, dar perpetu când urmărim preciziunea demnă de numele de știință.

Cum am spus aiurea „literele pot fi sau moarte sau mincinoase”. Moarte când ele reprezintă sunete *cândva* vii în limbă (de ex. *u* din

¹⁰ Ce învățător de germană ar putea omite să nu facă deosebirea teoretico-practică între *Ich* și *Ach*-*Laut*, între o din *Sohn* și acela mai scurt și mai deschis în *Komm*, între *ie*, lung și înalt din *Liebe*, și *i*, mai jos și scurt din *Lippe*?! *Prometheus* al lui Goethe recitat fără aceste distincții fonice ar suna cam ca Simfonia III, Eroica lui *Beethoven* dintr'o... flașnetă.

războiu și nuoi) sau sunete cari uneori cad (de ex. *t*, în *sân(t) niște flori*). Literale mincinoase apar în asimilații, așa: (su)nt în ceea ce de fapt sună *sâm mulți*, (u)n în *am paí*. Se înțelege că cu cât ne apropiem mai mult de capătul *Ist.* al liniei de fonicitate cu atât mai mult sporește ceata slovelor moarte și a slovelor mincinoase.¹¹

Sper că am reușit să demonstrez cele de mai sus *more geometrico*.

*

După cum se vede din cele spuse aici dau „Cezarului ce-i al Cezarului etc“. Noi recunoaștem foloasele, în cazul graiurilor cu ortografie quasi-fonetică, „metodii buchilor“. Inșă, în această epocă de Einsteinian relativism, trebuie să adăugăm și aici: până la un oarecare punct.

Pentru că nu trebuie să uităm

¹¹ Pe când eram student, am scris harnicului muzicograf Ludwig Nohl, rugându-l să mă autorizeze să-i traduc cartea *Musikgeschichte*. Mult timp n'am primit niciun răspuns. Dar poșta conștiincioasă a Germaniei nu s'a astămpărat până n'a găsit „ultima adresă“. Și într'o zi când uitasem de scrisoarea mea am aflat că locuința lui Nohl se mutase într'o lume mai bună. Căci mi-am reprimiț plicul cu mențiunea „Gestorben“ (mort). Nu mai știu precis care-i istoricul declinului și morții „articolului ortografic“ -l din omu(l), calu(l), dar de câteori aud vorbindu-se de-îmi amintesc de încercarea mea din 1910 de a intra în corespondență cu un autor care murise în 1885.

celelalte două componente ale rostirii: accentul și intonația.

Pe cari — va fi nevoie să o recunoască și cei mai bucheri dintre „buchiști“ nu le putem citi și cu atât mai puțin *auzi* din sau „printre rânduri“. Cu alte cuvinte nu ne putem lipsi de vitaminele vii ale conversației nici aici.

Căci dacă stăruim să mergem împotriva firii lucrurilor — cum facem în dauna sănătății noastre în atâtea câmpuri de viață — rezultatul va fi iarăși un surogat, un biet *homunculus* lingvistic demn de retorta învățăcelului Wagner din Goetheanul *Faust*.

La urma urmii chiar și *transcrierea fonetică nu-i nici mai mult, nici mai puțin decât cel mai rațional fel de a scrie*, deci de a pune un grai „pe note“!

Deci nici ea nu dispensează de *Viva Vox*.¹²

¹² Să nu se înțeleagă de aici că graiul viu dispensează de transcriere, fie ea integrală ca la englezește, sau parțială (ocazională) ca la românește, italienește etc. Dimpotrivă, transcrierea e un admirabil ajutor de care „școala înaltă“ („*die hohe Schule*“) a lingvisticii teoretice și aplicate niciodată nu se va putea lipsi cu totul. Transcrierea te ferește de „iluziile acustice“, iar conversația zugrăvește multicolor transcrierea, făcând-o să sune cu fonii, accentul, ritmul și muzica nesfârșit de felurită a limbii vorbite.

*Căci nimic nu poate înlocui inima
svâcnitoare a vieții!*

*Ceea ce nu înseamnă că fizio-
patologii cordului consumă pâinea so-
cială de-a surda!*

*

*Cu un cuvânt: instinctul de limbă
trebuie călăuzit inteligent. Altfel el o
ia razna, ca toate instinctele ome-
nești de altfel, creiind interesante, pi-
torești sau chiar simpatice, mai ales
streinului de sex opus, — și aceasta,
o recunosc bucuros, e singura
parte plăcută a lucrului — dar
neînțelese graiuri păsărești.*

Ortografii și accent.

Cu specială privire la stressul englez

Pagini lingvistice de citit „fără lacrimi“. - Inutile poate pentru cei ce studiază limbi străine în felul tradițional, dar indispensabile pentru ceilalți. - Coeficientul de fonicitate. - Ortografiile și... mumiile. - Deosebirea între „accent“ și „stress“. Teoria revoluționară a lui Coleman. - Simțul pentru accent e în genere tot așa de îndoelnic ca și cel pentru fonii: cazul „verkehr“. Dar ambele pot fi cultivate! - Practicita-tea scrisului e în comparată cu cel rusesc. -, Accentometrul. - Stre-inii și ictusul românesc. - Farsele stress-ului englez.

În studiul meu *Ortografii istorice, pseudo- și quasi-fonetice* am căutat să demonstrez pe cât se

putea *more geometrico* că se poate determina cu destulă precizie *coeficientul specific de fonecitate* al ortografiei oricărei limbi date. De asemenea căutasem să arăt acolo că cu cât o ortografie este mai istorică cu atât mai șovăelnic și nedemn de încredere devine simțul nostru lingvistic și deci cu atât mai mult — atât pentru nevoi practice cât și științifice — avem nevoie de mâna călăuzitoare a foneticianului, de rostul lui de Baedeker, sau de voiți de *cicerone*, printre ruinele, interesante dar înșelătoare, ale trecutului limbei. În adevăr o limbă cu scrisul istoric se poate asemăna cu acei locuitori ai atolurilor Mărilor Sudului, de care vorbește într'o carte de neuitat Robert Louis Stevenson, locuitori cari nu-și îngroapă morții ci-i păstrează în macabre lăzi lunguețe dealungul pereților colibelor lor. (Nu e rar ca o văduvă din acele atoluri să doarmă cu scăfârlia — cu sfințenie întreținută — a . . . soțului ei.) — Ci de unde e foarte ușor să deosebești un om mumificat de unul viu, nu ai după ce să re-

cunoști literele ce reprezintă sunete moarte de cele vii pentru graiul viu al prezentului.

Și nu-i o simplă figură stilistică să spunem că un om care rostește pe *b* în cuvinte engleze ca *dumb*, *lamb*, un altul care articulează pe *gh* în *though* și *through* nu face decât minunea — foarte ieftină și tocmai de aceea foarte primejdioasă — de a învia foni morți; pe lângă greșala foarte curentă când avem aface cu alcătuirii fonetice complexe, greșala dezastruoasă de a introduce sunete, mai ales vocale mincinoase și false. Dar nu vreau să repet, poate într'o formă mai fericită, ceea ce am spus în *Noi și Fonii Englezii*. Dacă, precum e ușor de priceput, nu-i nici decum ușor să recunoști din scris sunetele vii de cele moarte precum și pe cele bune de cele rele, demonstrația că ai neapărată nevoie de luminile acustice ale foneticianului e ca și făcută.

Cu privire la „coeficientul de fonicitate” al unei ortografii țin să mai adaug următoarele: dacă dăm limbei noastre coeficientul

94 (coeficientul 100 fiind rezervat transcrierii riguros fonetice cu ajutorul unui alfabet complet cum e acela al lui *Association Phonétique Internationale*), limbile spaniolă și suedeză ar avea un coeficient în jurul lui 40, pe când graiul lui Shakespeare dela căpătul *Ist(oric)* al liniei de (ne)fonicitate, ar trebui să se declare foarte încântat dacă ar primi coeficientul 6!

Corolarul practic e că, cu cât o ortografie are un coeficient mai mic de fonicitate cu atât mai mare e nevoia de ajutorul unei severe transcrieri. E vorba deci de o proporționalitate inversă. Cum ortografia engleză e cel mai pervers dintre scrisuri nevoia textului și dicționarului fonetic e evidentă. De fapt numai surzii — atât cei fizici cât și cei țintți de zicala engleză: „nime nu-i mai surd decât cel ce nu vrea să audă” — deci, numai cei tari de ureche în ambele înțelesuri mai pot contesta utilitatea transcrierii când e vorba de o ortografie așa de „hieroglifică” ca cea britanică.

Dar mai ființează încă o altă mare lacună ce îndepărtează cele mai multe ortografii — între altele și pe a noastră, — de idealul unui scris fonetic; *lipsa (aproape) deplină a indicării accentului tonic!* Există și rare excepții onorabile pe care le vom aminti unde trebuie; dar așa stau lucrurile în-deobște.

*

„Accentul tonic“ sau „ictus“¹³ — cp. și rusescul *udarenie* (lovitură), precum și foarte sugestivul maghiar *hangsúly* (greutate de ton), — după D. Jones, e datorit forții curentului de aer ce ese din plămâni. Iată și definiția în original: „*The force of breath with which a sound or a syllable is pronounced is called its stress*“.

În studiul sub atâtea raporturi luminos *Principiul Sonorității*, Dl.

¹³ Pentru înlocuirea cărora eu așa propune pe englezescul *stress* ca mai științific, pentru că e despujat de asociații false datorite mai ales expresiei de toate zilele „(vorbește cu) *accent strein*“. În care locuție accent însemnează: »rezultanta calității, cantității și înălțimei sunetelor«, (citată din Cursul de fonologie franceză la „University College“ al lui Lloyd James). Cu alte cuvinte aici se implică și fonii, cantitatea (ritm) și intonație. Pentru a nu mă singulariza voi întrebuița totuși adesea terminologia tradițională.

Prof. Al. Procopovici socotește că accentul e datorit sonorității mai mari a silabei respective. Deosebirea între D=Sa și fostul meu profesor londonez e că acesta din urmă pornește dela cauză („force of breath”) pe când Dl. Procopovici dela efectul ei: sonoritatea. De unde urmează că cele două puncte de vedere se completează de minune. În același timp ele sunt ambele întregite, sau de voiți retușate, de teoria lui *Coleman* (din *Intonation and Emphasis*) care dă intonației o parte de seamă în producerea efectului de *stress*. Iată ce scrie și Prof. D. Jones în prefața lui *Outline of English Phonetics*: „E neîndoelnic totuși că o mare parte din efectul numit de obicei *stress* e în realitate o chestie de intonație. *Coleman* a observat bine că *stress*-ul e în general însoțit de o schimbare în direcția intonării și că această schimbare în direcția intonării are mai mare însemnătate decât orice mărire a forței expiratorii. De fapt vom găsi că în nenumărate cazuri schimbarea recerută în direcția intonării, fără

nici o creștere de forță, e suficientă pentru a face asupra urechii efectul de obicei descris ca *stress*. Cu toate acestea până în prezent legăturile între *stress* și intonație n'au fost cercetate pe deplin; iar până atunci n'avem încătrău: trebuie să tratăm accentul în chipul convențional".

În legătură cu teoria lui *Coleman* să se reflecteze și asupra cuvântului (accent) *ton=ic*, precum și asupra germanului *Betonung*, ambele cu rădăcina=*ton=!*

*

Urmează din toate acestea că a pune accentul unde trebuie e cel puțin de două ori important; pentru că un accent greșit turbură și strămută de fapt cel puțin două elemente: pe cel dinamic și pe cel tonetic. Am zis *cel puțin*, pentru că după cum se va vedea mai la vale, în multe limbi e o strânsă legătură între distribuirea fonilor (mai ales a celor vocalici) și accent. Prin urmare cineva poate avea sunete bune și cu toate acestea dacă nu-i stăpân și pe *stress* nu va fi priceput cum trebuie.

Dar *stress*-ul și tonul sunt în aceleași timp și elemente estetice; aceasta lămurește de ce româneasca Maghiarilor (și întors ungara noastră) ne (sau: le) pare așa de urâtă, chiar când sunetele sunt cantitativ și calitativ tolerabile.

*

În genere oamenii au mai puțin simț pentru accent decât s'ar crede, deși urechea se poate ușor ascuți pentru a-l percepe — lăsam la o parte cazul pe care psihologia îl numește „idiotie muzicală”, care, vorba Neamțului „kommt in den besten Familien vor”: se pare că și Goethe, V. Hugo și Maupassant nu erau departe de această categorie! În adevăr cu mijloacele de azi simțul accentului se poate dobândi în cazurile normale prin exerciții raționale de cel mult un ceas! Eu am auzit într'o convorbire ce am avut cu o persoană filologizantă, care și-a luat o diplomă academică în Germania și deci „ought to know better”, spunându-mi cu o nemotivată răutate în

ton: „dar e *vèrkehr*¹⁴ să arăți accentul în felul acesta!” În treacăt spus se poate ridica întrebarea dacă o persoană care accentuează *vèrkehr* are dreptul să discute tocmai accentul! La ceceam-am îngăduit să observ că D.=Sa a cam „verkehr”=uit accentul lui *verkèhrt*, o grea păcătuire împotriva limbei germane care nicio dată nu apasă pe „inseparabilul și inaccentuabilul „ver=“! Mi-e teamă că în loc să-mi mulțumească, cum se face în Apus pentru orice informație utilă, interlocutorul meu nu mi-o va ierta-o — balcanicește! — toată viața. Atât de torquemadescă poate fi fobia față de orice nu pornește dela *sacro-sanctul* EU! Să fie acesta un semn al lipsei noastre de educație filosofică?, — zborul în înălțimi și cufundarea în adâncimile metafizice contribuind așa de mult la cultivarea acelei olimpiane obiectivității ce a distins totdeauna

¹⁴ Eu voi îngroșă întreaga silabă accentuată. Căci accentul nu cade, cum se mai crede încă de multă vreme, numai pe vocală. Deși e adevărat că sonoritatea, mai mare la vocale decât la consoanante, cășunează această iluzie acustică. (Vezi: și Jones în *English Phonetics*: „The sounds defined as vowels are more sonorous than the sounds defined as consonants.”)

spiritele de elită. De ce nu o largă toleranță nobilă pentru orice părere *bona fide!*?¹⁵

*

Să vedem acum cum se comportă ortografiile a o seamă de limbi față de accent.

Fără îndoială că Vechea și Noua Greacă are cât privește accentul o ortografie ideală. Capul logic al dascălilor alexandrinii din timpul Ptolomeilor, ca să ușureze localnicilor învățarea și altfel anevoioasă a limbei, a introdus diacritice arătând locul ictusului elin. Să se compare, cu această prac-

¹⁵ Mi-e frică că mai de grabă e vorba de banala lipsă de educație a celor dintâi șapte ani: Și vai ce mare e ceata celor ce s'au născut în etate de... opt ani!

E și această una din pricinele de căpetenie cari fac țara noastră, ca să întrebuițez geniala formulă fericită a Dlui Iorga, „dezagreabilă de locuiri”. Când năzuința fiecăruia va întâmpina nu rânjet și nici mafia miriatentaculară a conspirației tăcerii ci un cald surâs de încurajare, când o binevoitoare mână de ajutor se va întinde gândului de bine și muncii cinstite — și mă gândesc cu duioșie la oameni ca fostul meu profesor Titu Maiorescu și la îndrumătorul și sprijinitorul străduințelor mele, nobilul V. Pârvan — atunci va fi o fericire să trăiești în această binecuvântată țară. Vom mai apuca măcar zorile aceluia Măine de Aur?! Toate aceste efuziuni au a face cu difuziunea ideilor. Căci fără răsunetul mediului cele mai bune intenții sunt dea surda, bine aruncat pe fereastră, suflet luat în deșert. Cea mai aleasă sămânță nu poate rodi dacă pică pe piatră seacă sau între spini. A spus-o aceasta cineva mai mare decât noi toți.

tică accentuare a textelor, haosul ortografici ruse, — limbă care are cea mai capricioasă accentuare cu putință.¹⁶

Mi-e teamă că Bolșevicii — cari au meritul de a fi reformat în sens popular, deci fonetic, ortografia rusă — au făcut greșala antifonetică de a nu fi reînviat cele două puncte ce se puneau pe *e* în ortografia veche țaristă, puncte ce desemnau un diftong (*io*) totdeauna accentuat.

Lipsa complectă a indicării accentului rus face studierea limbii nespuse de grea. În adevăr a cunoaște bine accentul rus presupune un „mandarinat“ totașă de anevoios de dobândit ca și acela mulțumită căruia anglistul interpretează în vii foni inteli-

¹⁶ „Eine Hauptschwierigkeit des Russischen liegt in dem Accent. Der Acc. im R. ist kein feststehender. Der Acc. ist vielmehr durchaus frei, an keine bestimmte Silbe gebunden, der Accent wechselt selbst innerhalb desselben Wortes... Den richtigen Accent eines jeden russischen Wortes kennen zu lernen, ist deshalb ganz unerlässlich, weil die Aussprache der Vokale vollkommen von der Accentstelle abhängig ist“. Dr. Berneker: *Russische Grammatik*. Traduc ultima frază mai ales pentru că ea e adevărată cuvânt de cuvânt și pentru stress-ul englez: „Învățarea accentului corect al fiecărui cuvânt rusesc“ (adăugăm: și englezesc) „e indispensabilă, pentru că pronunțarea vocalelor atârână cu totul de locul accentului“.

gibili — a căror distribuție atârnă atât de mult de *stress*! — absurda ortografie medievală a Englezilor.

*

Dacă pe o coloană, analogă celei de mercur a termometrului, am pune la capătul de jos limbile al căror accent e pe deplin indicat de ortografie (de ex. *Vechea și Noua Greacă*), cât și pe cele al căror *ictus* poate fi ușor descoperit ținând seamă de simple reguli generale — cum e regula *accentului maghiar pe prima, a accentului francez¹⁷ pe ultima și a celui polon pe penultima!* — și dacă am pune la capătul de sus al coloanei ortografia rusă așa de vitregă față de accent — am putea obține astfel ceea ce ași putea numi „*accentometru*“.

¹⁷ Acestea sunt firește indicații generale căci *limba franceză vie* — care se aude din gura Francezilor și nu din dicționar, care până azi a fost un mare vrășmaș al foneticianului (nu vorbesc de Folexica lui Langenscheidt, nici de dicționarele fonetice ale zilelor noastre) — franceza zic nu arăori accentuează, de dragul „*emfazei*“, pe prima și pe a doua: „*Mais c'est charmant, épouvantable*“. Pe când accentul pe a doua și treia nu-i tocmai rar în maghiară. Eu am auzit clar: „*Jónapot kivánok*“: iar „*természetesén*“ pare a fi foarte frequent. Dar a discuta aceste amănunte înseamnă să intrăm în metafizica lucrului. Ci, noi de dragul simplificării, ne oprim la matca cea largă a râului.

Cu cât o limbă e mai aproape de capătul de sus al „coloanei“ cu atât mai imperioasă e nevoia ca la studierea ei să se întrebuințeze texte accentuate, fie și în ortografia tradițională, deși se înțelege că textele strict fonetice cari sunt *eo ipso* și accentuate — și anume, ceea ce e foarte important: ele sunt provăzute cu *accentul frazei!* — sunt mult preferabile. Pentru graiul lui Tolstoi să se vadă bunăoară textele ilustrative din splendidul tratat-model al lui *D. Jones & Trofimof: „Pronunciation of Russian“*.

*

Pe această coloană graiul spaniol — care are bunul obicei de a întrebuința accente de câte ori un cuvânt ese din regula obișnuită, așa de simplă de memorizat,¹⁸ — spaniola deci n'ar veni cu

¹⁸ Ia-o: Cuvintele spaniole se accentuează pe penultima de câteori ele se termină în *n*, vocală sau *s*, (eu propun cuvântul mnemotehnic NAS). Ex. *hazen*, *mucho...*, *...cosas*. Altfel ictusul cade pe ultima: Ex. *vencer*, *ninez*. In schimb cu accent: *constitución*, (*el*) *vendí*. In treacăt spus, spaniola mai are un alt bun obicei: de a întrebuința semnul întrebării și exclamării (inversat!) și la începutul propozițiilor: ¡*Moros hay en la tierra!*; ¿*Qué diablo?*; și chiar ¿*Vos bueno!* (Din *Don Quijote*). Dar despre acestea când voi vorbi despre intonație.

mult mai sus decât limbile similare sub acest raport: franceza, polona, maghiara.

Limba germană — unde avem regula generală că accentul cade de preferință pe rădăcini și se fe-rește de sufixe și de cele mai multe dintre prefixe — vine mai sus pe coloana noastră de „accentuare prin ortografie”, din pricina existenței prefixelor accentuate și se-parabile (Cp. *verkehren*, *verkehrt* cu *vorstellen*, *aufmachen*)¹⁹. Or scrisul german nu întrebunțează diacritice pentru accentul! De aici accentuările ce dau germanilor „dureri de dinți” când au aface cu streini ce accentuează de ex. „*verkehrt*” etc, cum am o vagă teamă că noi Românii adesea pă-cătuim dintr’o superficialitate, de care a cam venit timpul să ne dezbrăăm.

Și mai grea de interpretat cât privește ictusul este ortografia suedeză, unde lucrurile, până la un oarecare punct asemănătoare cu cea germană, se complică prin

¹⁹ Cp. și cazuri ca *lebendig*, precum și dubletele semantice după accentuare, așa de primejdioase pentru strein, că *übersetzen* și *übersetzen* (2 verbe deosebite!).

faptul că suedeza are și ea prefixe cu accent (ex. *erfodra*, *erinra*. Cp. același prefix *neaccentuat* în echivalentele germane: *erfordern*, *erinnern*), precum și sufixe (ex. *lărarinna*; cp. germ. *Lehrerin*), cari primesc *ictus*. Care la rândul lui e urmat de ceea ce unii numesc „accentul muzical”, ce face din Suedeză unul din cele mai frumos cântate graiuri ale Europei. Puteți controla ușor această afirmație cu ajutorul uneia din minunile zilelor noastre — ceea ce înseamnă că astăzi e cu mult mai greu decât odinioară să faci afirmații asupra domeniului muzico-fonetic ele putând fi verificate nespus de lesne —: Chemați într'o seară Stockholmul la Radio și ascultați melodia așa de distins aristocratică a „francezei Nordului”, datorită în mare parte accentului ei muzical. Și firește lucrurile se complică și mai mult cu „tonurile”, — în sensul foneticei chinezești, chineza fiind limba clasică a „tonurilor”. Vezi și nota respectivă din studiul meu *Ortografii istorice, pseudo- și quasi-fonetice*, („Societatea de Măine”,

15 Sept.). Pe coloana mea de accentuare prin ortografie suedeza reprezintă deci un grad și mai sus decât germana.

*

Sub raportul accentului, ortografia graiului nostru stă pe o treaptă și mai dificilă căci indicații diacritice ca în *vedea*, *cântă*, *cîți* sunt prea puține ca să se poată vorbi la noi de o ortografie care accentuează; cu atât mai mult cu cât nu toată lumea le întrebuițează. Că limba noastră și în această privință e o limbă grea, oricine se poate încredința stînd de vorbă cu un minoritar, care a (fost) învățat românește așa cum nu trebuie, adecă fără ca urechea lui să fi fost prealabil deprinsă să descopere corect odată cu fonii limbei și accentul cuvântului și *frazei*. Căci e la mintea omului că nu poți reproduce just ceea ce nu deosebești *clar*. De aceia ictusul nostru e un capitol foarte anevoios, ce nu a fost luat în deajuns în seamă de autorii de manuale pentru Neromâni. De aceia veți auzi adesea accentuări ca *domnăle*, *Băcurești*, sar-

cazmúl, merită, butelie, măfelele (în loc de mașele) tichinígiu (=tichigiu; observați și metateza!) chiar din gura unor streini cari au stat între noi ani de zile. În treacăt, nu lipsesc greșelile de accentuare chiar la unii din Românii ardeleni sau basarabeni etc. Din cele de mai sus urmează că în manualele didactice pentru nebaştinași numai Polonezii, Maghiarii și Francezii își pot îngădui fără primejdie să neglijeze tratarea cum trebuie a accentului. Ceeace, încăodată, nu se poate ierta într'o carte de românește pentru streini.²⁰

Dacă punem ortografia engleză și mai sus pe scara noastră de accentuare e fiindcă accentul englez e nu numai capricios, — mai ales în acele foarte primejdioase cuvinte romanice pe cari *ne pare (!)* că le am înțeles a *prima vista* când deschidem o carte engleză, — dar de el atârnă și distribuirea corectă a fonilor. (Cp. *conduct*, și *conduct*, în care vocala (simi-

²⁰ Vezi și capitolul *Rumanian Accent* în al meu „*Comparative Phonetics of English and Rumanian*“, precum și studiul meu ce va eși în *Tara Bârsei*, Noemvrie 1929: *Streinii și sunetele Limbei Noastre*.

lară cu) ă apare pe rând în silabele nenaccentuate, dând deci în „transcrierea” mea silit necioplită ceace ar suna cam: *cóndăct* și *căndăct*). În „conduct” ortografiat în ambele cazuri la fel, — deci fără să se țină de loc seama de strămutarea accentului și a rostului morfologic al cuvântului, paroxitonul fiind substantiv (= purtare) iar oxitonul verb (a conduce, dirijă) — avem un caz tipic care nu-i deloc singuratic. Va să zică punem (ne)accentuarea engleză și mai sus pe scara de (ne)accentuare ortografică și pentru că ea nu-i deloc arătată în *spelling*=ul nefericit de conservativ al limbei, dar și pentru că mutarea sau locul *stress*=ului răstoarnă cu totul distribuirea fonilor, revoluționând în aceleași timp și intonația și cantitățile (deci și ritmul vorbirii). Cu alte cuvinte o accentuare greșită — și eu am întâlnit la Londra streini cari accentuau inadmisibil chiar după 25 de ani petrecuți pe Insulă — are urmări cu mult mai grave în limba lui Miss English de cât în românește sau italienește de pildă.

Căci infracțiunile împotriva *stress*-ului se pedepsesc cu mult mai aspru acolo decât în graiurile de sub „Engleză“ de pe scara noastră. Și, pentru ultima oară: *Spelling*-ul nu are niciun diacritic care să fie ca o luminiță cât de palidă în bezna accentuării engleze; unde tocmai din această pricină bunul plac al studentului de engleză zburdă în toată voia creind cuvinte și ca *stress* dar și foneticește *indescifrabile!* În această întunecime jocul fantastic al analogiilor își face de cap contribuind cu obolul său la plămuirea unui *Pidgin English*, autentica proprietate particulară de toată frumusețea. Care din nenorocire dă studentului (ne)fericita iluzie, hrănită uneori zeci de ani, că știe englezește. Din acest al șaptelea cer el se prăvălește jalnic cum ce pune piciorul pe umedele coaste bătute de vânt ale Mării Britanii, la Dover sau Southampton! E o umilitoare dezamăgire tragică ce amintește de credinciosul fervent, al lui C. Flammarion, care în clipa proximă de după moarte descoperă că nu

există Dumnezeu în felul cum crezuse fanatic o viață întreagă!

*

Problema *stressului* e așa de complicată în englezește — vezi și nota mea cu ce spune Dr. Berneker despre *udarenie* în rusă, ce în privința aceasta lasă până și engleza mult în urmă! — încât H. G. Wells, — care mărturisește că are o deosebită plăcere să ocărească pe *schoolmasters* (dascăli) între altele și pentru că nu predau limba maternă cum trebuie copiilor englezi, — după ce Wells constată, în una din cele mai recomandabile lucrări ale sale (*Mankind in the making*) că: „ea e predată într'un chip atroce de oameni ignoranți (it is atrociously taught and taught by ignorant men)“, că „tagma dascălicească știe puțin despre limbă“ că „în niciuna din școlile noastre, nici chiar în cele mai eficiente, engleza nu se predă adecuat“, Wells adaugă: „Nici un om care observă și a trăit cât de cât mai larg în lume nu poate întâlni și vorbi cu oameni de diverse culturi și tradiții fără să-și dea seama

cât de mult legăturile noastre personale sunt îngreunate din cauza *exitărilor asupra cantității și accentului*²¹ și diferențe mărunte de frază și idiom, și în ce măsură *intonația și accentul pot să ne limiteze și diformeze simpatia*“.

Și fiindcă plutim în pline ape wellsiene — și eu consider pe Wells, pe care l-am și tradus pe vremuri, drept cel mai „supraom“ dintre scriitorii contemporani ai lumii — dați-mi voie să includ aici și pasajul următor, ce are strânsă legătură cu preocupările noastre și care dovedește și celor mai obstinați detractori rostul și folosul metodei fonetice: „Reforma scrisului făcută local de câțiva oameni bizari ici și colo nu ajută de loc, e o curată nenorocire. Lucrul trebuie îndeplinit științificește de cei ce se îndeletnicesc cu fonetica; ei trebuie să aibă un alfabet complet, fixat de-a binelea și un dicționar lucrat gata, să aibă întregul sistem bine șlefuit și aproape de perfecție înainte ca lucrul să iasă în vileag din mâinile specialiștilor. Reformatorul

²¹ Sublinierea e a mea. Dr. I. Ol. St., Svensk.

în adevăr practic al *spelling*-ului își va devota lirele lui sterline spre a înzestra catedre de fonetică și publicații de știință fonetică, și își va cheltui timpul în studii și discuție lipsită de prejudecăți. S'ar putea da drept pildă organizației de soiul lui *Association Phonétique Internationale*²². Dacă Wells crede că Englezii au nevoie de luminile fonetice pentru propria lor limbă, cu cât mai mare folos putem trage noi din cuceririle acestei minunate științe atunci când studiem greaua lor limbă, care spre paguba noastră pare așa de amăgitor de ușoară! Or, eu caut să dovedesc *more matematico* în tot ce am scris asupra subiectului că nu poate fi vorba de rezultate reale fără adâncirea științifică și oareșicum filosofică a lucrurilor. Fonetica teoretică și practică ne dă azi roadele ei. N'avem decât să întindem mâna. Măcar pentru a cruța generațiilor

²² De când Wells — profet în atâtea privințe — a scris aceste actuale rânduri au trecut 26 de ani. *Ass. Phon. Internationale* e azi o organizație dătătoare de ton. Insumi am fost crescut în tradițiile ei. Și văzându-i folosul din personală experiență m'am făcut cu drag un pioner al școlii fonetice engleze, răm puternic al lui „*Association*”.

acestora stoarse de război *istovitoare* *sforțări inutile!* Căci numai așa pot fi calificate eforturile rău călăuzite.

Înainte de a trece mai departe și pentru a evidenția cu un exemplu legătura dintre accent și distribuția fonilor vocalici, țin să atrag atenția asupra faptului că o vocală asemănătoare lui *ă* rom. nu e accentuată niciodată în engleză, franceză, germană, suedeză, rusă și portugheză. Eu am auzit un fel de *ă* neaccentuat (!) până și într'un dialect italian. Să se compare următoarele cuvinte cu „*ă*” (indiferent de ortografie!) în *chante* (fr.), *Gabe* (germ.), *pojke* (suedez), *palka* (rus) și *casa* (port. citit *cază*), *giver*, *sofa* (engl.) la cari putem adăuga rom. *casă*. În adevăr și în limba noastră „vocala neutră” *ă* apare relativ arareori sub accent. Ca în cele două versuri inițiale ale poeziei lui Eminescu:

„O mamă, dulce mamă din ne-
[gură de vremei,

„Prin freamătul de frunze la
[ține tu mă chemi...”

unde *ă* apare numai ante- și post-tonic, în toată poezia *O Mamă* nu întâlnim un singur *ă* accentuat! În *Codrule, codrațule*, afară de *ă* accentuat din rimele „cărările-cântările” toți *ă*-ii (17!) sunt ne-accentuați!

În limba engleză, ca să dau alt exemplu de legătura dintre foni și accent, *stressul* se asociază adesea și cu fonii lungi.

*

La capătul de sus al scării noastre am pus — din motivele enumerate — limba rusă.

Urmează din cele expuse că dacă cineva îți va spune: „eu am învățat englezește și rusește numai citind cărți” poți să știi de mai înainte ce fel de engleză și rușească și-a însușit sau, mai de grabă, și-a fabricat! E incontestabil că cineva poate să ajungă să citească lucruri grele după „metoda literelor”, dar limba lui vorbită nu poate fi decât ne-englezească și ne-rusească. Și ceea ce e mai grav, limba ce și-a format astfel îl va împiedeca să priceapă limba cea adevărată așa cum sună ea în gura băștinașului. Pentru că

Rusa

Engl.

Rom.

Sued.

Germ.

Span.

Fr. Magh. Pol.

Veche și Neo- Greacă

Coloana de accentuare
prin ortografie.

e o curată imposibilitate să=și asimileze cineva *stress*=ul englez și rus, așa de formidabil de greu, numai prin lectura de texte istorice, adecă scrise în ortografia lor convențională („*spelling*“). Fiindcă — și lucrul îl vizualizează admirabil „coloana de accentuare“ — aceste limbi au o accentuare dificilă de arătarea căruia ortografia nu se îngrijește câtuși de puțin. Ele s'ar putea numi ortografii vitrege față de accent. Și cea rusă e fără îndoială cea mai vitregă în această privință.

*

Pentru că noi nu putem citi nici în gând fără să *accentuăm lăuntric*: noi ne făurim, conduși mai ales de *stressul* limbei materne — sau al limbilor streine pe care le cunoaștem (sau s'ar putea întâmpla și să nu le cunoaștem nici pe acelea cum trebuie) — va să zică, noi ne făurim mental o accentuare personală une=ori cu totul anapoda (*verkehr!*). Conform căreia vom distribui și fonii, cantitățile și intonația la fel de arbitrar. Cu alte cuvinte *pășarismul fonic* va merge mână în

mână, sau de vrefi aripă în aripă, cu păsărismul tonic (și tonetic), dând împreună diferite soiuri de „accent strein“, care în gradul lui acut e sinonim cu neinteligibilul!

*

Contemplarea „coloanei“ sugerează un corolar foarte util. Cu cât o ortografie e mai aproape de capătul de sus, „rusesc“ al coloanei cu atât mai multă atenție trebuie să dăm elementului dinamic al limbei respective, *cultivând accentul oareșicum pentru el însuși*. Dacă considerăm paralel cu „coloana“ și „linia de fonicitate“ vom vedea că sunt limbi — și ruseasca e tipică! — la care trebuie să cheltuim cu mult mai multă muncă pentru accent decât pentru materialul fonetic. Limba noastră e una dintre acestea.

În adevăr streinul ce vrea să se apropie cât mai mult de idealul „românește ca un român“ trebuie să se ostenească cu mult mai mult cu deprinderea ictusului nostru decât cu asimilarea fonilor noștri așa de puțin și relativ așa de ușori. (Vezi și schița treptelor deprinderii de a distinge

prin auz odată cu fonii și locul just al accentului, schiță pe care am dat-o în al meu *Streinit și Sunetele Limbei Noastre* din Țara Bârsei (Noemvrie 1929).

*

După cum s'a văzut principiul substituției fonetice (a fonilor) — adecă tendința de a substitui sunetelor limbei streine pe acelea ale limbei materne — își are echivalentul în principiul substituției tonice (a accentului) și tonetice, a intonației care e așa de legată de accent. De aceia orice român care nu are destulă deprindere e în chip firesc înclinat să accentueze în engleză ca în românește, *mai ales foarte înșelătoare* cuvinte de origine romanică. Așa de ex. noi suntem ispitiți să apăsăm pe ultima în cuvântul care de fapt se accentuează pe a doua: „*advantage*”; ne vine să apăsăm (foarte greșit!) pe *-able* în cuvinte ca „*profitable, amiable, possible*” și nu arareori e greu să rezistăm tentației de a nu pune accentul pe *-ous* în cuvinte ca „*victorious, glorious*”. Și puțini dintre noi ar accentua co-

rect „philosopher, philosophy“, dacă nu li s'ar atrage luarea aminte. Pricina pentru care persoane cari au locuit 25 ani în Anglia pot totuși să accentueze intolerabil e că ele au repetat timp de 24 de ani *Pidgin English*-ul pe care și-l croiseră singuri în cursul primului an petrecut pe Insulă.

Tot coloana ne arată că sub raportul ictusului (ca și al fonilor) nu toate limbile trebuiesc tratate la fel. Căci dacă accentul spaniol poate fi asimilat în câteva zile, se cer ani de zile ca cineva să se familiarizeze cu cel englez și — fără exagerare! — o viață întreagă ca să putem spune cu legitimă mândrie că stăpânim *udarenie*-a rusească!

Pitagora parcă a zis: „dați-mi un punct de sprijin în afară de pământ ca să-l pot răsturnă“.

Ei bine un astfel de punct de răsturnare al întregii rostiri a unui cuvânt e indeobște accentul.

Există rare limbi, cu accentul (foarte) puțin tiranic.

Este una al cărei nume vi l-ași putea spune numai când ași avea bani destui să mă reped la

Londra pentru a-l căuta în comoara „neo=alexandrină“ a bibliotecii lui *British Museum* — când arareori visez un vis frumos îmi pare că mă aflu acolo, sub domul lui înconjurat de cețuri greu de deslușit ca însăși limba acelei bizare și minunate Insule. Există deci o limbă cu totul indiferentă pentru accent. Pentru ea e tot una dacă accentuezi *galepuno*. ori *galepuno*, *galepuno* sau *galepuno*! Din nefericire nu toate graiurile sunt la fel de îngăduitoare. Marea majoritate, aproape toate graiurile au accentul despotice.

Și atunci nu ne rămâne alta decât să ne străduim să cunoaștem lucrurile, după metoda științelor naturale, așa cum sunt; ca să le putem reproduce cât mai aproape de felul cum ele sună aveau în gura băștinașului.

Căci și în acest câmp vorba „singurul mijloc de-a învinge natura e să i te supui“ e grăunte de curat aur sclipitor.

VERIFICAT
2017

Cuprinsul:

	Pag.
Lucrări de același	5
Cuvânt înainte	7
I. Ineficiența învățământu- lui limbei engleze	11
II. Ortografii istorice, pseudo- și quasi-fonetice	27
III. Ortografii și accent . . .	39

Biblioteca (nat. Șt. Ec. și Polit. Cluj)

BIBLIOTECA
CENTRALĂ UNIVERSITĂȚII
BUCUREȘTI

VERIFICAT
2007

VERIFICAT
1987

